

Защита на фактора при разваляне на договора за доставка на стоки или изпълнение на услуги

гл. ас. д-р Емилия Димитрова

Abstract: *The factoring includes two contracts: a contract for sale of goods or for supply of services between the supplier and its customers (debtors), on the one hand, and a factoring contract between the supplier and the factor, on the other hand. This article analyzes cancellation of the contract for sale of goods or for supply of services and its effect on the factor. The most important legal consequence which arises because of cancellation of the contract for sale of goods or for supply of services is the debtor's refusal to pay. It is concluded that the debtor may set up against the factor all objections to cancellation arising under the contract concluded between the debtor and supplier. The article examines the means of defence of the factor in case of non-payment by the debtor and analyzes how does the factor recoup damages from cancellation of the contract for sale of goods or for supply of services. The above mentioned problems are explained in light of the Bulgarian Legislation.*

Keywords: *factoring, supplier, debtor, factor, contract for sale of goods or for supply of services, factoring contract, cancellation of contract, objection, means of defence, recoup damages*

ВЪВЕДЕНИЕ

Предмет на анализ в настоящия доклад са правните последици за фактора от развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги поради неизпълнение на доставчика. Поставеният проблем произтича от комплексния характер на факторинга, представляващ система от две свързани правоотношения: между доставчика и длъжника и между доставчика и фактора. Първото правоотношение възниква от договор за доставка на стоки или предоставяне на услуги, а второто – от договор за факторинг.

С договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги доставчикът се съгласява да достави на съконтрахента си стоки, респ. да му предостави услуги при условията на търговски кредит. С договора за факторинг доставчикът прехвърля на фактора неизискуемите си вземания, произтичащи от договора за доставка на стоки или за изпълнение на услуги, срещу което факторът му предоставя някои или всички от следните услуги: финансиране, поемане на кредитния риск (т. нар. риск „дел кредере“), извършване на административни и счетоводни услуги.

От структурата на факторинга става ясно, че факторът не е страна по правоотношението, възникващо от договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги. Това обстоятелство превръща въпроса относно правните последици за фактора от развалянето на този договор в правен проблем, нуждаещ се от изясняване.

Правният проблем, предмет на настоящия доклад, ще бъде осветлен с оглед разпоредбите в българското законодателство.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. За фактора най-сериозната правна последица от развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги поради неизпълнение на доставчика е отказът на длъжника да извърши претендираното от фактора плащане. Правното средство, чрез което длъжникът отказва изпълнение, е възражението, че договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги е развален поради неизпълнение на доставчика. Възниква въпросът дали длъжникът може да противопостави на фактора това възражение.

1. 1. Действащото българско законодателство не съдържа разпоредба, която изрично да регламентира възможността длъжникът да прави на фактора възражения, основаващи се на правоотношенията му с доставчика на стоки, респ. на услуги. Поставеният въпрос може да бъде изяснен, като се изхожда от правната същност на договора за факторинг като възмездна цесия.

Според българското законодателство длъжникът има право да противопостави на цесионера само едно възражение, произтичащо от правоотношенията му с цедента. Това е възражението за прихващане на задължение на длъжника с негово вземане спрямо цедента (чл. 103, ал. 3 ЗЗД).

Тъй като прихващането е способ за погасяване на правоотношението, възражението, чрез което се упражнява субективното право на прихващане, е перемпторно по своята правна същност. Въз основа на чл. 103, ал. 3 ЗЗД, приложен по аналогия на закона¹⁵³, се стига до заключението, че длъжникът има право да противопоставя на цесионера перемпторните възражения, които има срещу цедента.

Възражението, че договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги е развален поради неизпълнение на доставчика, окончателно осуетява осъществяването на субективното право на фактора да получи плащане от длъжника за прехвърленото от доставчика вземане. Ето защо това възражение е перемпторно.

Понеже договорът за факторинг по своята правна същност е възмездна цесия, длъжникът има спрямо фактора същите субективни права, каквито има и спрямо цесионера. Следователно, длъжникът може да противопоставя на фактора всички свои перемпторни възражения срещу доставчика, включително и възражението, че договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги е развален поради неизпълнение на доставчика.

1. 2. Възражението, че договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги е развален поради неизпълнение на доставчика, може да бъде противопоставено на фактора независимо дали е възникнало преди или след сключването на договора за факторинг. До този извод се стига, като се изхожда от правната природа на договора за факторинг като възмездна цесия.

Възможността длъжникът да упражни спрямо цесионера онези възражения, произтичащи от договора между него и цедента, които са възникнали преди сключването на договора за цесия, се обосновава със следните доводи:

Цесията не променя съдържанието на правоотношението между цедента и длъжника – аргумент от чл. 21, ал. 1 ЗЗД. Длъжникът въпреки извършеното прехвърляне запазва всички свои права спрямо цедента, включително и възраженията, които са елемент от съдържанието на това правоотношение.

Договорът за цесия е производно (деривативно) придобивно основание, при което възниква прехвърлително правоприемство (транслативна сукcesия). При този вид правоприемство субективното право преминава в имуществото на правоприемника в същия вид, в който то се е намирало в патримониума на праводателя. Следователно, цесионерът в резултат на цесията придобива вземането с всички недостатъци, с които то е било обременено у цедента. Към недостатъците на прехвърлено-то субективно право се отнасят и възраженията на длъжника към цедента.

Що се касае до възраженията, възникнали след прехвърлянето на вземанията, възможността те да бъдат противопоставени на цесионера може да се обясни с довода, че въпреки цесията договорното правоотношение между длъжника и цедента се запазва. За длъжника могат да възникнат субективни права в резултат от развитието на това правоотношение. Прехвърлянето на вземанията не трябва да води до утежняване на неговото правно положение. И понеже не е страна по цесията, той следва да има възможност да противопоставя на цесионера възраженията, произтичащи от договорното правоотношение между него и цедента, макар и те да са възникнали след прехвърляне на вземанията.

Представените аргументи следва да бъдат отнесени и към договора за факторинг предвид неговата правна същност на възмездна цесия. С оглед на договора за

¹⁵³ Предпоставките на аналогията на закона са регламентирани в чл. 46, ал. 2 ЗНА и те са: празнина в законодателството; наличие на правна норма, която се отнася до юридически факт, показващ общи признаци с неуредения факт; подобие в съществени признаци на двата факта.

факторинг това означава, че длъжникът има право да упражнява спрямо фактора възражението, че договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги е развален поради неизпълнение на доставчика независимо от това дали това възражение е възникнало преди или след сключването на договора за факторинг.

2. Отказът на длъжника да плати поставя фактора в твърде неблагоприятно положение. Възниква въпросът с какви правни средства разполага той, за да защити своите интереси.

2. 1. Отговорът на поставения въпрос изисква да се изясни дали развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги оказва влияние върху съществуването на договора за факторинг.

Договорът за доставка на стоки, респ. за изпълнение на услуги и договорът за факторинг се съотнасят един към друг като главен към акцесорен, като главен е договорът за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги, а акцесорен е договорът за факторинг. Характерна особеност на акцесорността е едностранната обвързаност между главния договор и акцесорния договор. Вследствие на тази едностранна акцесорна зависимост измененията в главния договор поражда аналогични изменения и в акцесорния договор. Това означава, че развалянето на договора за доставка на стоки, респ. изпълнение на услуги води до разваляне и на договора за факторинг.

Поради развалянето на договора за доставка на стоки, респ. изпълнение на услуги правните му последици отпадат с обратна сила (аргумент от чл. 88 ЗЗД). Дали обаче и развалянето на договора за факторинг има ретроактивно действие?

В основата на проблема относно действието на развалянето на договора за факторинг стои правната характеристика на този договор като договор с трайно изпълнение предвид характера на правните задължения на фактора, които са задължения за продължително изпълнение¹⁵⁴. Съгласно чл. 88, ал. 1 ЗЗД развалянето на договорите с продължително изпълнение няма обратно действие, а действие за напред. Приложното поле на чл. 88, ал. 1 ЗЗД в частта, касаеща договорите за продължително изпълнение, е очертано в съдебната практика. Утвърдено е разбирането, че развалянето действа за в бъдеще само при договорите, при които задължението и на двете страни е с продължително изпълнение. При договори, при които е налице еднократно престиране от едната страна и продължително престиране от другата, както е при договора за факторинг, развалянето има обратно действие¹⁵⁵.

2. 2. Щом като развалянето на договора за факторинг има ретроактивно действие, то при развалянето на този договор поради разваляне на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги факторът има право да иска от доставчика връщане на даденото за прехвърленото вземане. Неговата претенция има своето правно основание в чл. 88, ал. 1 ЗЗД или в чл. 55, ал. 1, предложение трето ЗЗД.

Следва да се отбележи, че в анализираната хипотеза е налице един от случаите на конкуренция на гражданските закони, а именно: алтернативно приложение на гражданския закон. В този случай заинтересованият правен субект, т. е. факторът, сам решава коя от конкуриращите се правни норми да приложи.

¹⁵⁴ Правните задължения на фактора следва да се квалифицират като задължения за продължително изпълнение, тъй като, докато е в сила договорът за факторинг, факторът трябва непрекъснато да извършва еднакви по същество престативни действия: да носи риска "делкредере" (при договора за същински факторинг), да предоставя на доставчика счетоводни или административни услуги, свързани с прехвърлените парични вземания. Задълженията за продължително изпълнение са подвид на задълженията за трайно изпълнение.

¹⁵⁵ Вж. решение № 2 от 06. 01. 1964 г. по гр. д. № 2202/63 г., I ГО, Съдебна практика на ВС на НРБ - граждански отделения, 1964 г., С., Наука и изкуство, 1965 г.; решение № 65 от 08. 12. 1981 г. по гр. д. № 30/81 г., ОСГК, Съдебна практика на ВС на НРБ, Гражданска колегия - 1981 г., С., Наука и изкуство, 1982 г.; решение № 1562 от 23. 07. 1968 г. по гр. д. № 879/68 г., I ГО, Съдебна практика на ВС на НРБ - граждански отделения, 1968 г., С., Наука и изкуство, 1969 г.

Задължението на доставчика за връщане на полученото от фактора срещу прехвърленото вземане става изискуемо в момента, в който с обратна сила се заличат правните последици на договорите в системата на факторинг. Този момент е моментът на разваляне на тези договори.

Възможно е факторът в изпълнение на задълженията си по договора за факторинг да е предоставил на доставчика услуги (напр. административни или счетоводни услуги) във връзка с прехвърленото вземане, преди договорът за факторинг да е бил развален. В тези случаи доставчикът с оглед на отпаднало основание е получил услуги (имуществени облаги). Осъществен е фактическият състав на един от основните подвидове на престационната кондикция – един от типове неоснователно обогатяване, регламентирани в чл. 55, ал. 1, предложение трето ЗЗД. Факторът може да защити своите интереси, като поиска от неоснователно обогатения се доставчик връщане на даденото с оглед на отпаднало основание. Тъй като се касае за услуги, чието реално връщане е невъзможно, факторът има право да иска от доставчика тяхната парична равностойност. Задължението на доставчика за плащане на паричната равностойност на получените услуги става изискуемо в същия момент, в който става изискуемо и задължението му да върне на фактора сумата, която е получил срещу вземането, обект на договора за факторинг.

При развалените правни сделки реституцията обхваща не само полученото в изпълнение на тези сделки, но и неговите принадлежности, ако има такива.

При договора за факторинг сумата за цената на придобитото от фактора парично вземане, която той иска да реституира, може да има принадлежности. Те са под формата на лихви, определяни като граждански плодове. Следователно, освен цената на купеното парично вземане факторът има право да иска от доставчика и лихвите върху тази сума, ако такива са получени.

Когато претенцията на фактора се основава на чл. 88, ал. 1 ЗЗД, той има право да иска от доставчика възстановяване на всички получени лихви. Обяснението трябва да се търси във фикцията, която законодателят е установил, а именно: развалените с обратна сила договор всъщност не е съществувал. Щом се приема, че договорът не е съществувал, трябва да се приеме, че доставчикът не е станал титуляр на вземането за цената и затова губи правото да задържи придобитите от това вземане лихви.

Когато претенцията на фактора се базира на чл. 55, ал. 1 ЗЗД, той има право да иска само лихвите, получени след поканата за реституция на даденото – аргумент от чл. 57, ал. 1 ЗЗД.

Трябва да се има предвид, че подлежащата на връщане парична равностойност на предоставените от фактора услуги няма принадлежности, т. е. факторът в случая не може да претендира лихви.

2. 3. Факторът понася вреди поради ликвидиране на правоотношението, породено от договора за факторинг. Тези вреди следва да бъдат обезщетени. Обемът на обезщетението се обуславя от характера на отговорността. Характерът на отговорността се определя от вида на причинените вреди.

Вредите се делят на позитивни и негативни. Позитивните вреди са последица от нарушаването на позитивния интерес на насрещната страна по правоотношението, а негативните вреди – от нарушаването на нейния негативен интерес. Позитивният интерес е нарушен, когато не е изпълнено или неточно е изпълнено правно задължение, произтичащо от сключен договор. Негативният интерес е нарушен, когато сключеният договор се окаже негодно правно средство за постигане на целените от страната резултати, последица от изпълнението на този договор.

Само като негативни могат да бъдат окачествени вредите, които факторът търпи вследствие на развалянето на договора за факторинг поради развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги. Като аргумент в подкрепа на тази теза следва да се изтъкне спецификата на причинените вреди. В разг-

лежданите хипотези вредите са под формата на направени разходи по сключването на договора за факторинг и на пропуснати благоприятни възможности за удовлетворяване на позитивния интерес на фактора чрез сключване на други договори за факторинг на мястото на разваления.

Какъв е характерът на отговорността за нарушен негативен интерес?

Отговорността при развалянето на договор е регламентирана в чл. 88, ал. 1 3ЗД. Характерът на тази отговорност се обяснява по различен начин в българската правна доктрина. Част от авторите са на мнение, че отговорността е договорна, а други – че е деликтна. Изразено е и разбиране, според което в чл. 88, ал. 1 3ЗД са кумулирани двата вида отговорност – тази за нарушен негативен интерес и тази за нарушен позитивен интерес.

Следва да бъде подкрепено становището съгласно, което отговорността по чл. 88, ал. 1 3ЗД е състав на специалната извъндоговорна (деликтна) отговорност. С отговорността по чл. 88, ал. 1 3ЗД се цели защита не на позитивния, а на негативния интерес, който, както стана ясно, е нарушен вследствие развалянето на договора за факторинг. Ето защо отговорността не е договорна, а специална извъндоговорна (деликтна).

Обемът на специалната извъндоговорна (деликтна) отговорност се определя съгласно правилото на чл. 51, ал. 1 3ЗД и обхваща всички преки и непосредствени вреди. В хипотезата на развален договор за факторинг няма основание за прилагане на ограничението по чл. 82 3ЗД, което стеснява отговорността само до предвидимите вреди. Това е така, защото при развалянето ликвидирането на договорната връзка с доставчика не е резултат от избора на фактора, а се обуславя от акцесорната връзка между този договор и договора за доставка на стоки, респ. за предоставяне на услуги.

Изводът е: при разваляне на договора за факторинг поради развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги факторът има право на обезщетение за всички преки и непосредствени негативни вреди, които е претърпял вследствие на прекратяването на договорната връзка с доставчика.

В случай на разваляне на договора за факторинг факторът може да предяви искането си за обезщетение само към доставчика, тъй като неговото неизпълнение е станало причина за развалянето на договора за доставка на стоки, респ. за извършване на услуги и за ликвидирането с обратно действие на правоотношението, породено от договора за факторинг.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ползите от изясняването на правния проблем, разглеждан в настоящия доклад, могат да се търсят в няколко насоки. Направените изводи и заключения са ценни за законодателя с оглед бъдеща нормотворческа дейност във връзка с факторинга и с договора за факторинг. Те имат важно значение и за предприемачите - както за тези, които извършват търговска дейност като фактори, така и за тези, които при осъществяване на своята търговска дейност използват факторинг.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Апостолов, Ив. Облигационно право, част първа – Общо учение за облигацията. С., 1947;
- [2] Василев, Л. Облигационно право – отделни видове облигационни отношения, част втора. С., 1958;
- [3] Герджиков, О. Търговски сделки. С., 2000;
- [4] Голева, П. Облигационно право. С., 2004;
- [5] Гоцев, В. Договорна и деликтна отговорност – сравнение и конкуренция. С., 1979;
- [6] Калайджиев, А. Облигационно право, обща част. С., 2002;

[7] Кожухаров, Ал. Общо учение за облигационното отношение, Нова редакция и допълнения проф. Петко Попов. С., 2002;

[8] Конов, Т., Калайджиев, А. Отговорност при нарушен негативен интерес. - Държава и право, 1988, № 11;

[9] Конов, Т. Възражение за неизпълнен договор и право на задържане. С., 1996;

[10] Конов, Т. Основание на гражданската отговорност. С., 2002;

[11] Павлова, М. Търговски сделки – понятие и видове. - Търговско право, 1997, № 2;

[12] Попов, К. Преддоговорна отговорност. - Български законник, 2002, № 5;

[13] Попова, В. Прихващане. Материалноправни проблеми. С., 2002;

[14] Рачев, Ал. Разваляне на двустранни договори поради неизпълнение. С., 1967;

[15] Стефанов, Ст. Гражданска отговорност при развален договор. - Търговско право, 2000, № 4;

[16] Стойчев, Кр. Преговори за сключване на договори, преддоговорна отговорност. С., 2005;

[17] Христов, В. Правоприлагане по аналогия в гражданското право. - Правна мисъл, 2004, № 4.

За контакти:

Гл. ас. д-р Емилия Петрова Димитрова, Департамент "Право", Нов български университет, тел. : 0886/ 91 94 96, e-mail: edimitrova@nbu.bg.